

genomen is deze dissertatie dan ook een degelijke bijdrage aan de Dreesiologie, maar moet tegelijkertijd worden vastgesteld dat dit geen opwindend specialisme is.

Piet de Rooy

A. M. Pino, J. de Boer-Pino, *Komedie stamboel en andere verhalen uit de praktijk van het binnenlands bestuur op Java 1913-1946. Met een bibliografie* (Intercontinenta XXII; Leiden: Instituut voor de geschiedenis van de Europese expansie (IGEER), 1998, x+ 178 blz., f39,50, ISSN 0165-2850).

In dit boekje zijn 22 korte verhalen bijeengebracht die A. M. Pino (1891-1979) schreef toen hij als bestuursambtenaar werkzaam was in voormalig Nederlands-Indië. Zijn dochter heeft de uitgave verzorgd en aan de 105 bladzijden een biografie, verklarende woordenlijst en enkele documenten over zijn ambtelijk leven toegevoegd. Dat is nuttig want de auteur geeft over zijn eigen functie en functioneren summiere informatie.

Pino doorliep in de periode 1913 tot aan de Tweede Wereldoorlog een geslaagde ambtelijke carrière: in 1913 begonnen als aspirant-controleur klom hij op tot resident van Semarang (1937). In februari 1940 was hij met verlof in Nederland. Aan het verzoek vervroegd terug te keren naar Indië kon door de Duitse inval niet meer voldaan worden en de eerste twee jaar van de bezetting bracht Pino in Buchenwald door. Zijn Indische carrière was toen eigenlijk beëindigd. Weliswaar keerde hij in 1945 terug naar Indië maar hij had geen goed begrip van de veranderde verhoudingen. Dit bleek uit zijn poging in september 1945 om bij de vroegere regent van Semarang een bezoek af te leggen. Het briefje dat hem vervolgens in het hotel bereikte om vanwege het gevaar voor de regent en voor hemzelf van dit bezoek af te zien, trof hem onaangenaam en drukte hem met de neus op de nieuwe feiten. De oudere ambtenaren werden door Van Mook ongeschikt gevonden te opereren in de zich snel wijzigende situatie; Pino verzocht ontslag per april 1946. Terug in Nederland werd hij actief in de VVD.

De tijdsaanduiding in de titel heeft betrekking op het feit dat Pino van 1913 tot 1946 Indisch bestuursambtenaar is geweest. Van de verhalen is onbekend wanneer ze precies zijn geschreven. Ze betreffen de periode waarin het Nederlandse koloniale bestuur de scepter zwaaide, terzijde gestaan door het zogeheten inlands bestuur. Met geen woord wordt erin gerept over Indisch nationalisme, of over politieke ontwikkelingen als de Vblksraad. In dat opzicht hadden ze evengoed in de negentiende eeuw gesitueerd kunnen zijn. De schetsen zijn ook niet historisch bedoeld: er is geen moeite gedaan om ze in tijd en plaats te lokaliseren. Het zijn veelal aanduidingen in deze trant: 'Het was op een zeer klein binnenplaatsje ergens op Java, dat ik in mijn hoedanigheid als bestuursambtenaar...'. En dan volgt het verhaal over de komedie stamboel en verwickelingen rond een geschaakte dochter.

Pino schreef geen memoires of herinneringen, zoals zoveel oud-ambtenaren dat wel deden, en het ging hem er niet om een beeld te schetsen van zijn eigen bestuurspraktijk. Hij wilde de koloniale samenleving in brede zin typeren. Wat dat betreft zet de titel de lezer op het verkeerde been. Het is natuurlijk wel in de hoedanigheid van bestuursambtenaar dat Pino in contact kwam met het leven op Java: maar lang niet alle schetsen gaan over de praktijk van het binnenlands bestuur. Er zijn verhalen over twee vissersjongens die ruzie krijgen over pruimtabak (uitmondend in halve verlamming voor de een en vier jaar gevangenisstraf voor de ander), over een Duitse jager, een Engelsman die het Britse leven geheel nabootst in Indië en een gefrustreerde Europese concertpianist.

De verhalen zijn vaardig geschreven, door een man die met interesse het leven in Indië obser-

veerde. Het zijn schetsen in de Indische verteltraditie waarbij men zich kan voorstellen dat ze menigmaal na het avondeten verteld zijn. Nieuwe historische inzichten leveren ze niet op maar daar zijn ze ook niet voor bedoeld geweest. Naar mijn idee is 'Visvangst' een van de aardigste verhalen. In de sociëteit wordt het plan beraamd om de Javanen te laten zien hoe je kunt vissen via een motorsloep met een groot sleepnet. De stroom krijgt echter vat op het sleepnet, trekt de sloep mee en het eind van het lied is dat het net losgekapt moet worden en de Europeanen wegens oliegebrek terug moeten roeien naar de kust. Met droge humor merkt Pino vervolgens op: 'zo komt het dat de Javaanse vissers nog jaren verstoken zijn gebleven van motorisering en modernisering van hun bedrijf'. Het verhaal spreekt met name aan omdat het hier onnozele Europeanen zijn die geen rekening houden met de specifieke omstandigheden op Java. Dat komt sympathieker over dan het medelijden, in het verhaal 'Kristal', met de 'in de kampong afgezakte Europeaan' die een goedkoop waterglas van de Parijse wereldtentoonstelling hoger waardeerde dan het echte kristal in zijn bezit.

Janny de Jong

P. B. Lelieveldt, *Voor en achter het voetlicht. Musici en de arbeidsverhoudingen in het kunst- en amusementsbedrijf in Nederland, 1918-1940* (Dissertatie Utrecht 1998; Utrecht: Universiteit Utrecht, 1998, 268 blz., ISBN 90 393 1966 9).

'De tijden veranderen', hoor je mensen wel eens tegen elkaar zeggen. Ze bedoelen daarmee dat de levensomstandigheden anders zijn geworden. Sociologen zeggen dat het niet zozeer de omstandigheden zijn die veranderen, maar de verhoudingen tussen mensen en groepen van mensen. Een geslaagd voorbeeld van een historisch-sociologische benaderingswijze levert Philomeen Lelieveldt met haar boek over de arbeidsverhoudingen van musici in het kunst- en amusementsbedrijf in Nederland tussen 1918 en 1940. Het horecabedrijf, de bioscoopwereld en de symfonieorkesten waren de drie belangrijkste sectoren van werkgelegenheid voor musici in die tijd. Lelieveldt besteedt aan elk van de drie uitvoerig aandacht, al beseft zij dat daarmee niet de hele bedrijfstak in beeld komt. De wereld van de kerkmuziek, de straatmuzikanten, de militaire kapellen, de hafaбра (harmonie, fanfare, brassband) en de overige amateurmuziek blijven buiten beschouwing.

Het in tien hoofdstukken beschreven Nederlandse muziekleven tussen 1918-1940 vat ik in een paar alinea's als volgt samen. De vraag naar salonorkesten en strijkjes in restaurants, cafés en hotels bood musici in het Interbellum veel werkgelegenheid. Veel musici werkten noodgedwongen en vaak tegen hun zin in de amusements wereld — zij deden het 'tzigane-werk' als schnabbel —, omdat de markt voor klassieke muziek te weinig inkomen en werk bood. Slechts een vijfde vond een baan in de klassieke muziek. Salarissen in het horecabedrijf waren redelijk tot goed, maar de werkdagen lang en de concurrentie hard, met name van Engelse Jazzbands en Beierse kapellen.

Het bioscoopbedrijf vormde daarnaast een belangrijk segment van de arbeidsmarkt. In de hoogtijdagen van de stomme film, de jaren twintig, was ongeveer 25% (900) van de populatie uitvoerende musici in de bioscopen werkzaam. Het salaris was goed tot redelijk en vergelijkbaar met dat van de horecamusici. In het voorjaar van 1929 werd de geluidsfilm in Nederland ingevoerd en verloren veel musici hun baan.

Een derde bron van werkgelegenheid boden de symfonieorkesten, die zich met vallen en opstaan trachtten te handhaven. Het artistieke repertoire kon dankzij subsidies tot ontwikkeling komen evenals de professionalisering van het symfonieorkest. Eind jaren dertig waren